

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

УДК 82-92 : 3371.4

«ЙДЕМО, УТВЕРДЖУЮЧИ СЕБЕ, ЯК НАРОД...» : НАЦІОСОФСЬКІ ПОШУКИ СУЧАСНОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ-ЕСЕ БОГДАНА ТЕЛЕНЬКА «КОЛИ ЗАСУРМИТЬ СЬОМИЙ АНГЕЛ»)

О. А. БРОВАРСЬКА

З огляду на нові суспільно-політичні реалії в Україні після Революції гідності, обставини, пов'язані з російською агресією, усе більшої актуальності набуває виховання в молодого покоління почуття патріотизму, відданості загальнодержавній справі зміцнення країни, активної громадянської позиції тощо. При цьому потрібно враховувати, що Україна має древню і величну культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання дітей та молоді. Вони вже ввійшли до освітнього і загальновиховного простору, але нинішні суспільні процеси вимагають їх переосмислення, яке відкриває нові можливості для освітньої сфери. Проблему національно-патріотичного виховання молоді досліджували відомі вчені вітчизняної педагогіки: Г. Ващенко, С. Русова, В. Сухомлинський та ін. Методологічні й теоретичні основи формування особистості в процесі національно-патріотичного виховання знайшли відображення в працях І. Беха, М. Боришевського, О. Вишневого, П. Ігнатенка, П. Кононенка, В. Каюкова, Б. Кобзаря, В. Ковалю, Д. Чижевського, П. Щербаня та ін. Проблеми патріотизму, національних цінностей, їх роль у вихованні молоді досліджували О. Абрамчук, В. Борисова, Л. Білас, А. Веремчук, В. Виздрик, Т. Гавлітіна, О. Гевко, І. Грязнова, О. Даценко, В. Дзюба, Я. Зорій, Л. Кривизюк, О. Кириченко, Н. Опанасенко, Н. Піреєва, Ю. Руденко, В. Футулійчук, О. Ярмиш та ін. Віддаючи належне їхньому внеску в дослідження проблеми, зазначимо, що питання національно-патріотичного виховання молоді в сучасних умовах розвитку суспільства потребують більш детального вивчення.

В основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку українського суспільства та української політичної нації. Важливу роль у просвітницькій діяльності посідає відновлення історичної пам'яті про тривалі державницькі традиції України. Інтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, європоцентричність, пробудження громадянської і громадської ініціативи, виникнення різних громадських рухів, розповсюдження волонтерської діяльності, які накладаються на технологічну і комунікативну глобалізацію, міграційні зміни всередині суспільства, ідентифікаційні і реідентифікаційні процеси в особистісному розвитку кожного українця, відбуваються на тлі сплеску інтересу і прояву патріотичних почуттів і нових ставлень до історії, культури, релігії, традицій і звичаїв українського народу. У цьому плані варто вводити у навчально-виховний процес елементи ознайомлення із сучасною публіцистикою, в інформаційній площині якої сьогодні активно відбуваються національно-патріотичні пошуки, пов'язані із процесом переосмислення минулих історичних подій нашого народу на шляху державотворення та проблем націєтворення. Актуальним у такому разі є дослідження творчості відомого подільського публіциста Богдана Теленка, де акцентуємо увагу на використанні ним історичних ретроспектив та висловленні національно-патріотичних тверджень у світлі наскрізної та лейтмотивної ідеї націєтворення, на введенні його творчості в ширший ідейний простір задля декодування історичної правди про українську націю, історію, реальність тощо. У розв'язанні такої мети нашої

розвідки пропонується застосовувати елементи семіотичного аналізу, які сьогодні фрагментарно використовуються в арсеналі наукового знаряддя дослідників української публіцистики. Так, чіткі схеми семіотичних досліджень візуальної інформації пропонує взяти до уваги В. Гридчина, стверджуючи, що в Україні поки не існує семіотичної традиції аналізу на відміну від Росії та Естонії [1]. Однак однією зі спроб такого наукового проектування на аналіз публіцистики є дослідження А. Кондрико, де автор підкреслює, що „у семіотиці тексти тлумачать як системи знаків, що складаються з двох обов'язкових частин: по-перше, поверхневої структури на рівні синтаксису та слів, а по-друге, значення, що лежить в основі” [11, с. 269]. Науковець В. Хорольський вважає, що основу сучасної методики аналізу публіцистики має становити культурологічний підхід до ЗМІ, що не скасовує соціологічного вивчення текстів, але суттєво доповнює його насамперед елементами метаісторичного та архетипічного аналізу явищ [12].

Наскрізним ідейним ферментом здобутку української публіцистики початку ХХІ ст. є розробка національної ідеї, аксіологічний характер опрацювання сюжетів із історії розвитку держави минулого століття, новаторське збагачення жанрово-композиційних, стильових моделей публіцистичних творів. Поетикальні особливості та жанрова специфіка публіцистики ХХ – ХХІ ст. сьогодні визначають науковий інтерес відомих дослідників В. Галич, О. Галича, Н. Поплавської, В. Садівничого, К. Ульянової та ін. Традиції і новаторство національної й світової публіцистичної творчості знаходяться у центрі дискурсу, представленого іменами таких сучасних учених, як О. Короченський, Л. Пономаренко, Є. Циховська, В. Галацька, А. Дроздова та ін. Концептосферу української публіцистики детально аналізує В. Москалюк, український досвід національної публіцистики як соціокультурної інформації презентує у своїх працях О. Мітчук.

На перетині століть відбувається вираження інтелектуальних феноменів нації (модуль-особистостей) в інформаційному просторі та починає формуватися нова свідомісна парадигма, яка містить культурологічні, етнологічні, мовні, суспільні, політичні та ін. орієнтири. Так, чим інтелектуальніша сфера свідомості (свідомісного відображення), тим чіткіша вона на рівні колективно-соціальному чи відображеному. Тому ідентифікація (нації) залежить від наявності структур національного культурного горизонту (мистецтво, публіцистика, наука). На нашу думку, у творчості Богдана Теленька подібна ідентифікація відбувається, тому запит публіцистики такого рівня доволі однозначний: або реципієнт-дослідник стане одним з авторів (щирим патріотом України), або опонентом (щонайменше відстороненим критиком). До такого вибору спонукають неодноразові авторські апеляції до сучасників, влучно розташовані у творі поруч із історичними ретроспективами (у жакливі роки комуністичних репресій, у період Київської Русі, у часи царювання Івана Грозного, Олексія Тишайного, Петра I, Катерини II, повстань декабристів та ін.). До ретроспективного художньо-мистецького матеріалу ми також віднесемо численні легенди, перекази та пророцтва, які автор майстерно використовує у тексті паралельно із аксіологічними судженнями про події сучасності та апелятивними зверненнями (наприклад, у розділах „Перейти через „ворота у пекло”, „Урок від княгині Ольги” та у ін.). Так, твір „Коли засурмить Сьомий Ангел” [2] ідентифіковано автором як „гостросюжетна повість, написана у жанрі есе”, а прочитання твору дає підстави підкреслити жанрові ознаки подорожі, елементів філософського трактату (медитації, сентенції, роздуми), використання фольклорної традиції (легенди, перекази, пісні, містифікації), історичного нарису, документалістики та ін. Таке змішування жанрів характерне для сучасної публіцистики і є предметом низки досліджень у галузі жанрології. Отже, у публіцистичному осмисленні сучасності Богдан Теленько широко використовує історичні ретроспективи, які сам вирізняє як рефлексії, екзерсиси, контраверсії тощо.

Варто зазначити, що рефлексія (від лат. reflexio – звернення назад) – філософський метод, при якому об'єктом пізнання може бути сам спосіб пізнання (гносеологія) або знання, думка, вчинок (епістемологія). Процес самопізнання, при якому усвідомлюються та осмислюються власні думки та психічні переживання, називають саморефлексією. При цьому виділяють види рефлексії: елементарна, наукова, філософська, літературна [3]. На нашу думку, у творі використовуються всі види рефлексії, серед яких першорядну роль відіграють філософська й літературна. Прикметним явищем авторського стилю є те, що його літературні рефлексії, насичені описами трансцендентного стану, у перших розділах твору дають підстави дослідникам для стильового означення, відомого у літературознавстві як „потік свідомості”, але подальша динаміка стилю Богдана Теленька ілюструє суттєві трансформації, позначені лаконічністю та чіткістю висловлювань, деталізацією у використанні статистики, історичних фактів. Навіть використання біографічних даних в'язнів соловецьких тюрем, героїв легенд, міфів, історичних оповідей підпорядковується певній структурній організації, яка слугує в свою чергу, площиною для закріплення коду розгертметизованої інформації й творенню знакової системи публіцистики митця. Такі стильові метаморфози доводять перевагу національної та ідейно-філософської домінанти мислення автора над авторитетом його художньо-мистецької майстерності. Поступово у модуль-свідомісній площині твору чітко проглядається полюсне розташування двох домінантних знакових утворень, які можна окреслити як потужні модуль-системи „Україна (нація)” та

„Росія імперська (радянська)”. Власне взаємодія цих двох систем створює конфлікт, гостросюжетність, виразність твору і слугує яскравим полотном для репрезентації націософської коцепції автора.

Тематична парадигма націософських пошуків і тверджень автора охоплює ряд спірних питань щодо походження російського та українського народів, розвитку й розколу слов'янської православної церкви, геополітичних окреслень, історичних націєтворчих чинників, складників генетичного коду нашої нації та росіян та ін. Відомо, що зі здобуттям Україною незалежності гостро постало питання етногенезу українців, адже стереотип Київської Русі як „спільної колиски” ще досить міцно закорінений у свідомості великої кількості українців. А звідси – і недержавний народ, меншовартість, рабські риси. Сучасні дослідники стверджують, що „спільна колиска” була створена в кабінетах радянських „учених” за вказівкою комуністичної партії. Дослідник Дмитро Клець зазначає, що „триваюча криза українства зумовлена, власне, внутрішніми причинами. І насамперед – специфікою розуміння українцями світу та власного життя в ньому” [5]. Опис структури українського світогляду та аргументоване пояснення суті негативних рис українців й навіть спроби формулювання цих питань як наукової проблеми присутні вже у працях І. Огієнка, М. Шлемкевича, І. Франка, О. Чижевського, Є. Маланюка, Р. Іваничука та ін. Здавалося б, гарантом подальшого соціального прогресу буде позбавлення згаданих рис, зокрема сумнозвісної меншовартості. Але, з іншого боку, якщо вони притаманні мільйонам українців упродовж століть, то це означає, що такі риси зумовлені якимись надіндивідуальними чинниками. У цьому напрямку Іван Огієнко та Роман Іваничук зробили конкретні кроки, назвавши причини „хвороби” менталітету та запропонувавши свій шлях до подолання національного комплексу меншовартості. У публіцистиці Богдана Теленька присутні неодноразові вказівки на надмірну довіру авторитетних українських громадських та політичних діячів, талановитих письменників, учених нашим північним сусідам у всі часи історичного розвитку держави (у часи царювання Петра I, Катерини II, у радянські часи і сьогодні також). Тому тут історичні ретроспекції автор використовує з метою застереження й апеляції до сучасних українців, вказуючи на те, що спогади про соловецькі поневіряння „мали б стати настільними книгами для багатьох українських політиків та державців” [2, с. 152]. Автор розвиває історико-релігійну студію проти закріпленого у російській історіографії й проголошеного місцевим „старцем”, ігуменом тамтешнього Єлеазарівського монастиря Філотеєм ідею Москви як „третього Риму” [2, с. 145–146]. Ведучи таку полеміку із сучасними та колишніми істориками й духівниками, автор підкреслює імперські апетити й дії у світлі сучасних подій на сході України, чим значно підсилює навантаження модуль-свідомісної площини структури „Росія”.

М. Зубрицька зазначає, що є „ціла низка культурних знаків, які виявляють цікаві соціокультурні тенденції українського сьогодення, його найприкметніші ознаки та коди і водночас часто вказують на хворобливі симптоми в суспільній свідомості” [6, с. 196]. Знак є основним засобом культури, за його допомогою фіксується й оцінюється індивідуальна інформація про людину, націю, світ культурних текстів. Публіцист надає смислового значення знакам (фактам) – так утворюються публіцистичні модуль-системи (концепти), вибудовуючись в структуровану авторську концепцію, основою якої є твердження щодо величчя та самобутності нашої нації. Тут варто зауважити на широко застосованому автором прийомі антиномії, який представлено у таких протидіючих схемах: імперська Росія – незалежна Україна; Рай – Пекло, Петро Калнишевський – Катерина II; Монах Єлеазар – реформатор Никон; харизматичний ігумен Філіп – цар Олексій Тишайний; видіння Богородиці – „ворота у пекло” (Кемський пересильний пункт); ченці старовіри – петровські стрільці-внищувачі; кат Матвеев та йому подібні – в'язні-втікачі; сучасні проросійські політики – Небесна сотня та ін. Такі антиномії підсилюються описами героїчних вчинків протестувальників-втікачів, смиренних православних молитовників, Савватієвським та Свято-Вознесенським скитами, Філіповою пустинню, Великим Соловецьким островом із центром у Свято-Преображенському монастирі, анзерським Свято-Троєцьким та Голгофо-Розп'ятським скитами, де поряд із монастирськими будівлями були добудовані табірні установи та бараки, й жахливими фактами знущань та розстрілів, спогадами про катування, гвалтування жінок-в'язнів, „перетворення комуністичною вохрою найсвятіших місць вітваря церков та монастирів на карцери та „параші” [2, с. 67]. Підкреслимо, що значну роль у підтриманні антиномічного сприйняття „замкненого кола” Соловків у книзі відіграють численні графічні рисунки видів монастирів, храмів, пам'яток, зроблені автором під час подорожі, й використаний у дизайні обкладинки фрагмент фото ченця Онуфрія (Поречного). Ці мистецькі взаємодії забезпечують мультимедійне звучання твору в інформаційному просторі й органічно довершують його концептуальне навантаження.

Націософські пошуки Б. Теленька широко супроводжуються біблійним матеріалом. Відомий сучасний дослідник С. Хороб визначає, що у творчості українських письменників „немаловажну роль відіграє й неоміфологічна рецептивна модель, яка так чи інакше завжди вибудовується на зміщенні або й протилежності часопросторових площин та уявленні (це суттєво позначається на загальній композиції драматургічного твору), на органічному поєднанні національно-українського і релігійно-християнського, здебільшого біблійного...” [7, с. 224]. Вчений говорить, що таке підкреслено активне використання поезики біблійного хронотопу засвідчувало не просто пошук мистецьких засобів виразності, а й, що дуже важливо, продуктивність художнього мислення українських письменників.

Про перенесення біблійно-релігійного матеріалу на національний ґрунт українськими письменниками неодноразово говорять дослідники Г. Штонь, І. Бетко, Л. Гром'як, А. Нямцу, В. Антофійчук (у прозі та поезії); С. Хороб, М. Кудрявцев, М. Сулима (у драматургії). Дослідники проблеми традиції та новаторства у світовій літературі А. Нямцу й В. Антофійчук [8] підкреслюють, що така форма трансформації канонічного матеріалу була досить поширена в літературі ХХ ст. Якщо цей мистецький прийом перенести на семіотичну матрицю, то чітко проглядається зв'язок біблійних цитат, легенд, історій із орбітальною модуль-системою „авторського „Я”. Розглядаючи цю модуль-систему у попередніх творах автора, можна помітити, що її розміщення було якщо не в центрі, то принаймні набагато ближче до протидіючих модуль-систем „нація (Україна)” й „Росія”. У творі „Соловецький лабіринт” ця протидія підсилюється озвученням вічного протистояння („Христос – Антихрист (Деміург)” на фоні українсько-російської теми. Певну орбітальність „авторському „Я”, викликану, певне, більшою філософічністю, а також віддаленістю від конфлікту двох систем-світів письменник забезпечує своїм пересмішництвом („Хроніки пересмішника” [9] та „упередженням”, точніше поступовим позбавленням від упереджень протягом подорожі [2, с. 77]. У такому разі ми підкреслюємо безапеляційність та пом'якшення тону оповіді, водночас більшу ангажованість реципієнта в авторський дискурс завдяки використанню образів-символів та цитат із Святого Письма. Певну довершеність у таких пікових, на нашу думку, позиціях, висловлюваних автором, буде ілюструвати те, що починається твір і з слів Івана Богослова про прихід диявола, а закінчується словами преподобного Елеазара, які допомогли йому подолати спокусу: „Христос з нами устави́ся”. Так, наче справді письменник їхав на прощу із своїми упередженнями, з відчуттями швидше Томи Невіруючого, ніж Петра-Кіфи, що до Спасителя готовий іти по воді, а повертається з іншими помислами, як і має відбуватися із християнином після сповіді та відвідання святих місць. У цьому плані прийом ретроспективної оповіді дозволив письменникові вдало змістити численні часові контексти, актуалізувати події майже двотисячолітньої давнини з погляду сучасних національно-ідеологічних міркувань й особистих, християнських. Автор підсумовує: „...Надії та сумніви, рішучість та емоції, мужність та неймовірна самопожертва, ідеалізм та перші розчарування, а zarazом і вияви небаченої досі в наші часи висоти національної гідності – це той дивовижний духовний алгоритм, в якому живе нині душа нашого народу” [2, с. 186]. Останні сторінки есе сповнені віри у Божу милість, у нашу націю, в український народ.

В одному з інтерв'ю головний редактор газети „День” Л. Івшина запропонувала ввести мораторій на критику нашого менталітету, висловивши таку думку: „Історія українського народу дає колосальний матеріал для українського майбутнього, бо вона добре випрямляє спину українцям. Коли добре знати нашу історію, то не доведеться охкати про нашу меншовартість. Знаючи історію, українці легко можуть повернути втрачену гідність” [5]. Подібні твердження звучать у публіцистиці Б. Теленька: „Йдемо, утверджуючи себе як народ, спливаючи кров'ю у часи неволі, шукаючи свій єдиний шлях з-поміж багатьох доріг, вибираючи собі поводитирів, які часто заводили нас на манівці історії, та все ж щиро прагнучи вийти з тих сатанинських лабіринтів і спокус, у які нас далі штовхає нечистий. Бо ж ми віримо, не можемо не вірити у те, що Той, хто вершить нашу долю, таки не залишить нас наодинці з цим вселюдським злом, бо нині ми несемо на власних натруджених і зраних плечах свій чи то покутний, чи то жертвний хрест тим шляхом, який обрали з Його волі, водночас уповаючи до милості Спасителя та прагнучи щирого покаяння...” [2, с. 190].

Важливим чинником національно-патріотичного виховання є феномен Революції Гідності – промовистого свідчення жертвності заради безумовного дотримання прав людини та поваги до людської гідності, відстоювання загальнонаціональних інтересів відмовою учасників від особистого заради досягнення спільної мети. Автор позиціонує Майдан як форму небаченого дотепер у світовій історії мирного колективного протесту українців у відповідь на порушення базових прав людини і громадянина з боку недемократичного політичного режиму в Україні.

Таким чином, ми підкреслюємо важливість введення у навчально-виховний процес ознайомлення з елементами потужної концептуальної системи автора; підкреслюємо її довершеність та репрезентативність, де значну роль відіграють історичні ретроспективи, які в свою чергу слугують трансляції націософських ідей. Варті подальшого дослідження документальні свідчення, націософські розвідки та есеїстика сучасних публіцистів з метою формування достовірної картини осмислення минулого та сучасності.

Список використаної літератури:

1. Гридчина В. В. Візуальне сприйняття образу і знаку : психологія і семіотика / В. В. Гридчина // *Культура народів Причорномор'я*. – 2007. – № 101. – С. 193–195.
2. Теленько Б. Коли засурмить Сьомий Ангел / Богдан Теленько. – Кам'янець-Подільський : ПП „Медобори-2006”, 2016. – 400 с.

3. Лось Й. Бачити великі істини (Публіцистика і тенденції розвитку світу) / Й. Лось // Вісн. Львів. ун-ту. Серія : Журналістика. – 2001. – Вип. 21. – С. 26–41.
4. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Розп'ятий Мазепа / упоряд., авт. передм. і комент. М. С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2003. – 348 с.
5. Клець Д. До природи деяких негативних рис українського світобачення [Електронний ресурс] 21.02.2003. / Д. Клець. – Режим доступу: <http://maidan.org.ua/news/view.php3>.
6. Зубрицька М. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. (Слово. Знак. Дискурс) / Марія Зубрицька. – Львів : Літопис, 2002. – 832 с.
7. Хороб С. Літературно-мистецькі знаки життя (Літературознавчі й театрознавчі статті, дослідження і публіцистика) / Степан Хороб. – Івано-Франківськ : Нова зоря, 2009. – 390 с.
8. Нямцу А. В. Проблеми традиції та новаторства у світовій літературі / А. В. Нямцу, В. І. Антофійчук. – Чернівці : Рута, 1998. – 208 с.
9. Теленько Б. Хроніки пересмішника / Богдан Теленько. – Кам'янець-Подільський : ПП „Медобори-2006”, 2012. – 400 с.
10. uk.wikipedia.org/wiki/
11. Кондрико А. А. Наративна семіотика в системі методів дослідження медіатексту / дискурсу / А. А. Кондрико // Наукові записки Інституту журналістики. – 2014. – Т. 54. – С. 268–271.
12. Хорольський В. В. Культурологічний метод изучения публіцистических текстов [Електронний ресурс] / В. В. Хорольський // Культура. – 2001. – № 6 (60). – Режим доступу : <http://www.woa/wa/Main?textid =796&level1 =main&level2=articles>.